

จริยธรรมของผู้นำทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ETHICS OF EDUCATIONAL LEADERSHIP IN THE 21ST CENTURY

พระมหาโยธิน มหาวิโร (มาศสุข)^{1*}, พระมหาประทีน เขมจารี (ทองน้ำแก้ว)² และ แสงสุรีย์ ทองขาว³
Phramaha Yothin Mahawiro (Massuk)^{1*}, Phramaha Prathin Kemmajaree (Tongnamkaew)²
and Saengsuree Thongkhaw³

(Received: February 27, 2025; Revised: April 11, 2025; Accepted: April 17, 2025)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอเนื้อหาความเป็นผู้นำที่ดีประกอบด้วยพื้นฐานของจริยธรรม และผู้นำเป็นสิ่งที่หยั่งลึกในรากฐานที่เน้นความเป็นเฉพาะตัวถือว่าผู้นำเป็นผู้มีความสำคัญอันดับแรก และเป็นบุคคลที่มีอำนาจ ผู้นำทางการศึกษาเป็นบุคคลที่จะนำโรงเรียนหรือสถานศึกษาไปสู่ความเป็นเลิศแบบมีประสิทธิผล บทบาทผู้นำทางการศึกษามีความสำคัญในการบริหารจัดการ จึงจำเป็นต้องมีความสามารถ มีศักยภาพ มีสมรรถภาพ และมีคุณลักษณะที่เอื้อต่อการจัดการศึกษาให้บรรลุจุดมุ่งหมาย กล่าวคือ ต้องมีจริยธรรม โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วแบบสังคมพหุวัฒนธรรม ความต้องการส่วนบุคคลมีเพิ่มมากขึ้นในยุคดิจิทัล หรือในศตวรรษที่ 21 นี้ เช่น ทักษะ วิสัยทัศน์ สังคมนิยมในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้ผู้นำเกิดการหวั่นไหวหรือตระหนกในเรื่องของจริยธรรม ซึ่งส่งผลให้ผู้ตามมีทัศนคติในทางลบ และมีมุมมองต่อผู้นำของตนเองไปในทางไม่ดีเมื่อเกิดความคิดขึ้นแบบนั้นแล้ว ย่อมส่งผลกระทบต่อการศึกษาปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ตามมาอาจเกิดความเสียหายต่อภาพลักษณ์ขององค์กร หรือระบบการศึกษาโดยเฉพาะผู้เรียนอาจได้รับผลกระทบในทางตรงหรือทางอ้อมเพราะผู้นำขาดจริยธรรม ดังนั้น ผู้เขียนได้นำเสนอจริยธรรมของผู้นำทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21 โดยกล่าวถึงความหมายของจริยธรรม ความหมายของผู้นำ ความหมายของการศึกษา แนวคิดหรือทฤษฎีเพื่อความเข้าใจจริยธรรมของผู้นำทางการศึกษา และนำเสนอทัศนคติในมุมมองของศาสนา ว่าด้วยจริยธรรมมีรากฐานมาจากหลักธรรมหรือคำสอนของศาสนาเป็นพื้นฐาน

คำสำคัญ: จริยธรรม, ผู้นำทางการศึกษา, ศตวรรษที่ 21

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช

¹ Mahamakut Buddhist University Srithammasokkaraj Campus

² มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช

² Mahamakut Buddhist University Srithammasokkaraj Campus

³ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช

³ Mahamakut Buddhist University Srithammasokkaraj Campus

* Corresponding author. E-mail: yotin.mas@mbu.ac.th

Abstract

This article aimed to present the concept of effective leadership grounded in ethical principles. Leadership was deeply rooted in individuality and often regarded as a position of primary importance and authority. An educational leader guided a school or educational institution toward excellence with efficiency and effectiveness. The role of educational leaders was crucial in administrative management; therefore, they had to carry abilities, potential, competencies, and attributes conducive to achieving educational goals—especially ethics. In today’s fast-changing, multicultural society, and in the digital era or the 21st century, there was a growing emphasis on individual needs, influenced by capitalism, materialism, and various forms of social ideologies. These dynamics compelled leaders to reflect on ethical considerations. When ethical lapses occurred, they might lead to negative perceptions among followers, resulting in diminished trust in leadership. Such attitudes could subsequently affect the performance of duties and may damage the reputation of the organization or the educational system. Ultimately, learners could be directly or indirectly impacted by a leader’s lack of ethics. Therefore, this article presented the ethical foundations of educational leadership in the 21st century, including the definitions of ethics, leadership, and education. It also discussed theoretical perspectives to enhance understanding of ethical educational leadership and highlights religious viewpoints, asserting that ethics fundamentally stem from religious doctrines and teachings.

Keywords: Ethics, Educational Leadership, 21st Century

บทนำ

ในปัจจุบัน โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีการพัฒนาในหลาย ๆ ด้าน และการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคสังคมในศตวรรษที่ 21 มีการเปลี่ยนแปลงหลากหลายและรวดเร็ว เนื่องจากในปัจจุบันสังคมมีการใช้ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นจำนวนมาก เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลในทุกภูมิภาคของทั่วโลกเข้าไว้ด้วยกัน ด้วยพลังการขับเคลื่อนของเทคโนโลยีในยุคดิจิทัลนี้ โดยเฉพาะหลังสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด - 19) ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และเป็นความรวดเร็วมีความเห็นตรงกันว่าเป็นเพียงการจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงในยุคเทคโนโลยีเท่านั้น ซึ่งในระยะต่อมามีจะยิ่งเพิ่มความทวีคูณ เพิ่มความรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ด้วยสถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาตามไปด้วยอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้นั้น องค์กรจึงต้องมีผู้นำที่มีจริยธรรม เพื่อให้หน่วยงานขับเคลื่อนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยธรรมชาติของมนุษย์ต้องอาศัยรวมกันเป็นกลุ่ม มีการเพิ่มจำนวนวงศ์พันธุ์แบ่งออกได้หลากหลายชาติพันธุ์ แต่ละชาติพันธุ์ก็มีการปกครองหรือคุ้มครองกันเองเพื่อให้กลุ่มของตนนั้นเกิดความสงบสุขมีความเป็นระเบียบ การจัดการอย่างยุติธรรมจึงเป็นส่วนที่สำคัญในการบริหารงานบุคคลเพื่อให้การปฏิบัติงานเกิดความสุข ทั้งนี้การนำที่ดีต้องมีจริยธรรมเป็นพื้นฐาน คือ ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายจึงได้รับการยอมรับจากกลุ่มตน

เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงจึงส่งผลให้สังคมไทยในยุคปัจจุบันเห็นควรตระหนักในเรื่องของจริยธรรมอย่างมากและรณรงค์ให้มีการดำเนินกิจกรรมทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับองค์กร และระดับประเทศ เกิดการขับเคลื่อนให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เพราะปัญหาในเรื่องจริยธรรมของผู้นำมาให้เห็นโดยตลอดจากข่าวสารหรือสื่อกระแสหลัก ผู้นำหรือผู้บริหารยังดำรงตำแหน่งสำคัญสูงชันยังต้องปฏิบัติงานให้ดีให้เกิดประสิทธิภาพสูงขึ้น เนื่องจากการเป็นผู้นำที่ดีย่อมเป็นแบบอย่างของผู้ตาม แล้วจึงสร้างผู้สืบทอดที่ดีรวมทั้งส่งเสริมคนดีให้ได้รับผิดชอบปฏิบัติงานต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ สมจินต์ มุสิกังศรี และ ศัจฉนันทน์ แก้ววงศ์ศรี (2564) ได้ศึกษาหัวข้อคุณสมบัติของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 ในโรงเรียนมัธยมศึกษาสหวิทยาเขตสองทะเล จังหวัดสงขลา พบว่า คุณสมบัติของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สหวิทยาเขตสองทะเล จังหวัดสงขลา ตามความคิดเห็นของครู มีภาพรวมอยู่ใน ระดับมาก หากเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ ด้านคุณลักษณะด้านบทบาทหน้าที่ ด้านคุณธรรมจริยธรรม และด้านทักษะยุคใหม่ ตามลำดับ ดังนั้น เห็นได้ว่าด้านคุณธรรมจริยธรรมตามความคิดเห็นของครู คือ ผู้ใต้บังคับบัญชามีสถานะเป็นผู้ตามมองว่าผู้นำยังขาดเรื่อง คุณธรรมจริยธรรม

พระบรมราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2544 กล่าวว่า “ ผู้บริหารที่เป็นผู้นำที่ดีจึงเป็นต้นแบบสำคัญในการสร้างจริยธรรมคุณธรรมให้กับสมาชิกในองค์กร องค์กรจะมีวัฒนธรรมที่มีจริยธรรมหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการมีจริยธรรมคุณธรรมของผู้บริหาร” (ชัยเสถียร พรหมศรี, 2549) ในปัจจุบันมีการกล่าวถึงประเด็นของจริยธรรมในการทำงานกันอย่างมากมาย อาจเป็นเพราะการมีผู้บริหารหรือผู้นำที่มีความรู้ความสามารถแต่ขาดจริยธรรมจรรยา และขาดการควบคุมทางด้านอารมณ์ อาจไม่เป็นที่ยอมรับนับถือจากผู้ตามเท่าไร ทั้งในระยะสั้นหรือระยะยาวได้เพราะผู้ตามส่วนใหญ่ต้องการผู้นำที่มีความยุติธรรมสุจริตและจริงใจ มีความเสมอต้นเสมอปลายจากผู้นำในองค์กรนั้น ผู้บริหารที่มีความลับหรือ ไม่โปร่งใสในการทำงาน อาจไม่สามารถยืนหยัดในโลกของการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 ที่มีการเรียกร้องความเป็นธรรมได้นั้น

ความหมายของจริยธรรม

จริยธรรม คือการว่าด้วยหลักหรือแนวแห่งความประพฤติ ไม่ได้เน้นที่ความองครู้แต่อย่างใดหรือการอธิบาย แต่เน้นในเรื่องของการที่ควรทำเมื่อเห็นว่าสิ่งนี้ดีก็ต้องลงมือทำ หรือประพฤติปฏิบัติในตัวเอง ส่วนสิ่งไหนไม่ดีก็ต้องงดเว้น ทั้งหมดนี้เพื่อให้ตัวเองเป็นคนดีทั้งส่วนตัว และสังคม จริยธรรมเป็นเรื่องของการเลือกสิ่งที่ดีและทำลงไปโดยไม่ต้องมีใครมาบังคับ และจริยธรรมมักอิงอยู่กับหลักทางศาสนาเพราะคำสอนทางศาสนามีส่วนสร้างจริยธรรมอยู่เป็นส่วนมาก

เป็นเรื่องที่นักการศึกษาหรือนักวิชาการให้สนใจที่จะศึกษาเพื่อนำมาแก้ปัญหาการขาดจริยธรรมในสังคมไทย และหาทางปลูกฝังให้บุคคลในสังคมมีจริยธรรม เพื่อการดำรงชีวิตในสังคมอย่างสงบและมีความสุข มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายตามทัศนะของตน ดังนี้

จิรวรรณ อนันตพัฒน์ และ ศันสนีย์ จะสุวรรณ (2564) กล่าวว่า จริยธรรม (Ethic) หมายถึง คุณงามความดีที่อยู่ภายในจิตใจส่งผลให้มนุษย์แสดงออกถึงพฤติกรรมที่ดีงาม ถูกต้อง เหมาะสม เป็นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ เป็นคุณค่า คุณธรรมเฉพาะตน โดยยึดถือเป็นความเคยชิน อันเป็น

คุณลักษณะที่ถูกต้องของตนเอง ผู้อื่น และสังคม ซึ่งมีหลักการแนวทางที่บุคคลใช้ตัดสินใจและประเมินว่าพฤติกรรมใดถูกต้องควรปฏิบัติ และพฤติกรรมใดที่ชั่วไม่สมควรปฏิบัติ ทำให้มนุษย์สามารถปรับวิถีชีวิตของตนเพื่อยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างมีความสุข

สำเนียง ยอดศิริ (2560) กล่าวว่า “จริยธรรม” ประกอบด้วยคำว่า จริย + ธรรม คำว่า จริย หมายถึง ความประพฤติหรือกิริยา และคำว่า ธรรม หมายถึง เช่น คุณความดี หลักคำสอนของศาสนา หรือหลักปฏิบัติ เมื่อนำคำทั้ง 2 มารวมกันได้คำว่าจริยธรรมแปลความตามรูปศัพท์ว่า “หลักแห่งความประพฤติหรือแนวทางของการประพฤติ”

ราชบัณฑิตยสถาน (2554) จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) (2565) กล่าวว่า จริยธรรม คือ หลักแห่งความประพฤติ หรือแนวทางการปฏิบัติ หมายถึง แนวทางของความประพฤติปฏิบัติตนจนกลายเป็นคนดีเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนรวม

Northouse (2007) กล่าวว่า Ethic หรือ จริยธรรม มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกที่ว่า “Ethos” หมายถึง วัฒนธรรม (Custom) การประพฤติปฏิบัติ (Conduct) และคุณลักษณะ (Character) จริยธรรม จึงเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงคุณค่า และคุณธรรมเฉพาะในตนเองหรือสังคมที่ปรากฏ ดังนั้นแนวคิดทฤษฎีจริยธรรม จึงเป็นเรื่องระบบว่าด้วยกฎ ระเบียบ และหลักการอันเป็นแนวทางในการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องว่า “ถูก หรือ ผิด (Right or Wrong)” “ดี หรือ เลว (Good or Bad)” ในสถานการณ์ต่าง ๆ เป็นพื้นฐานของความมีคุณธรรมของมนุษย์นั่นเอง

สรุปได้ว่า จริยธรรม มีที่มาจากคำว่า “จริยะ” หรือ “จริยา” หมายถึง ความประพฤติ การปฏิบัติ พฤติกรรมการแสดงออก ส่วนคำว่า “ธรรม” หมายถึง หน้าที่ที่คนในสังคมต้องปฏิบัติ อันเกี่ยวข้องกับความถูกต้องดีงามที่คนในสังคมประพฤติ

ความหมายของผู้นำ

ความเป็นผู้นำเป็นสิ่งสำคัญต่อองค์กรอย่างยิ่ง เพื่อให้องค์กร หรือการบริหารงานประสบผลสำเร็จต้องมีผู้นำที่ดีประกอบด้วยจริยธรรมแล้วนั้น ต้องมีคุณภาพอีกด้วย มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายตามทัศนะของตน ดังนี้

พงศ์สวัสดิ์ ราชจันทร์ (2565) กล่าวโดยสรุป ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้า อาจเป็นบุคคลที่ได้รับมอบหมายโดยการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งให้นำกลุ่ม มีอิทธิพลต่อสมาชิกและกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม มีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มให้สามารถดำเนินงานจนบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และในการเป็นผู้นำได้นั้นจะต้องมีภาวะผู้นำ

Pratummapidok (1997) ได้ให้ความหมายของ “ผู้นำ” ว่าค่อนข้างจะชัดเจนในตัวเองก็คือ เป็นบุคคลที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายต่าง ๆ หรือเป็นบุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายทำงานรวมกัน โดยที่ว่าจะเป็นการอยู่ร่วมกันก็ตามหรือทำการร่วมมือกันก็ตาม ให้พากันไปด้วยดีสู่จุดมุ่งหมายที่ตั้งใจโดยถูกต้องตามทำนองครองธรรม

สรุปได้ว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่ประกอบด้วยอิทธิพลเหนือผู้อื่น หรือบุคคลที่ได้รับการยินยอม และเคารพนับถือ ได้รับความร่วมมือจากผู้ตาม หรือผู้ใต้บังคับบัญชาที่ตนเป็นหัวหน้าที่มีบุคคลยอมรับนับถือ และเชื่อฟัง ปฏิบัติตามความต้องการของตน

ความหมายของผู้นำทางการศึกษา

ผู้นำทางการศึกษา เป็นผู้รับผิดชอบในการหาแนวทางการศึกษาเรียนรู้ จัดการศึกษา พัฒนาคุณภาพผู้เรียน มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายตามทัศนะของตน ดังนี้

พระมหาอำพล ชัยเสรี และคณะ (2565) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับ ผู้นำทางการศึกษา คือ ผู้ที่มีคุณลักษณะที่จะนำพาให้สถานศึกษามุ่งไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย และก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างมีคุณภาพ

อินตา ศิริวรรณ (2557) ให้ความหมายของผู้นำทางการศึกษา คือ ผู้นำของผู้ใต้บังคับบัญชา นักเรียน ผู้ปกครอง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและชุมชน การเป็นผู้นำที่มีความน่าเชื่อถือจะสามารถนำการพัฒนาไปสู่เยาวชนและ บุคคลในชุมชนได้

Clint, Frank (2019) ได้กล่าวเกี่ยวกับผู้นำทางการศึกษาว่า หมายถึง ผู้ที่ให้คำแนะนำและมีอิทธิพลต่อนักการศึกษาคนอื่น ๆ ในหน่วยงาน และมีบทบาทในการหาแนวทางพัฒนาการเรียนรู้อและกระบวนการจัดการศึกษาให้แก่ผู้เรียน ผู้นำทางการศึกษาในหน่วยงานทางการศึกษาได้แก่ตำแหน่ง ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการ หัวหน้ากลุ่มงาน ประธานสำนักฯ คณบดี เป็นต้น

สรุปได้ว่า ผู้นำทางการศึกษาคือบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันและพัฒนาสถานศึกษา โดยต้องมีคุณลักษณะของผู้นำที่ทันสมัย มีอิทธิพลในองค์กร และสามารถสร้างความร่วมมือกับทุกภาคส่วนเพื่อส่งเสริมคุณภาพการศึกษาและพัฒนาผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ความหมายของการศึกษา

การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาตนเอง เพื่อการดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีคุณภาพ มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายตามทัศนะของตน ดังนี้

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2514) ทรงตรัสคำว่า ศึกษา หมายความว่า กว้างไม่เฉพาะแต่เรื่องหนังสือ เรียนให้รู้จักอะไร ๆ เช่น รู้จักผิด รู้จักชอบ หัดทำอะไร ๆ เป็น เช่น ประจ เครื่องเรือนเป็น จดว่าศึกษาทั้งนั้น เป็นอันว่า เราจะต้องทำความเข้าใจความหมายของการศึกษาให้ถูกต้อง

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (2542) คำว่า “การศึกษา เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้, การฝึกการอบรม, การสืบสานทางวัฒนธรรม, การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ, การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคมการเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต”

Guru (2556) การศึกษา คือ การสร้างคนให้มีความรู้ ความสามารถมีทักษะพื้นฐานที่จำเป็นมีลักษณะนิสัยจิตใจที่ดีงาม มีความพร้อมที่จะต่อสู้เพื่อตนเองและสังคม มีความพร้อมที่จะ ประกอบการงาน อาชีพได้การศึกษาช่วยให้คนเจริญงอกงาม ทั้งทางปัญญา อารมณ์ ร่างกาย และสังคม การศึกษาจึงเป็น

ความจำเป็นพื้นฐานของชีวิตอีกประการหนึ่ง นอกเหนือจากด้านที่อยู่อาศัย ด้านอาหาร ด้านเครื่องนุ่งห่ม และด้านยารักษาโรค การศึกษาจึงเป็นปัจจัยที่ 5 ที่มีความจำเป็นของชีวิตเป็นปัจจัยที่จะช่วยแก้ปัญหาทุก ๆ ด้านของชีวิตและเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของชีวิตในสังคมที่มีกระแสความเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไปอย่างก้าวกระโดด จึงส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตต้องปรับเปลี่ยนอย่างรวดเร็ว เช่นเดียวกับการศึกษายังมีบทบาทและความจำเป็นมากขึ้นด้วย

สรุปได้ว่า การศึกษา คือ การปลูกสร้างบุคคลให้มีความรู้ ความสามารถมีทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต หรือความเจริญของงานของบุคคลเพื่อตนเองและสังคมโดยการอบรมศึกษา เช่น รู้จักผิดชอบชั่วดี ถือว่ามีการศึกษาที่ดีที่ถูกต้อง

ความสำคัญของผู้นำกับการบริหารการศึกษา

ผู้นำมีบทบาทสำคัญในการบริหารการศึกษา เพราะเป็นผู้กำหนดทิศทาง สร้างวิสัยทัศน์ และสร้างแรงจูงใจให้บุคลากรในสถานศึกษาทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุเป้าหมาย มีนักวิชาการได้ให้ความหมายผู้นำกับการบริหารการศึกษา ไว้ดังนี้

พระมหาสมบุญ ณ สุทิม (ทองแก้ว) (2557) กล่าวว่า บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา เป็นบทบาทที่สำคัญในการบริหารจัดการ ส่งเสริม สนับสนุน อำนวยความสะดวก ให้คำปรึกษาและดูแลการศึกษาทุกฝ่ายให้เข้ามามีส่วนร่วม โดยบทบริหารนั้นต้องเป็นผู้นำทั้งหมดทุกชั้นตอน

สมชาย เทพแสง (2565) ผู้นำสามารถเรียนรู้ สังคม ประสบการณ์ พัฒนาตนให้เป็นผู้นำที่ดี กิจกรรมต่าง ๆ จะสำเร็จได้หรือไม่ ต้องอาศัยผู้นำเป็นหลัก มีส่วนเอื้ออำนวยให้กลุ่มสามารถดำเนินงานไปสู่จุดมุ่งหมาย และแนวเป็นทางแก่บุคลากรไปสู่การปฏิบัติงานที่ดี

สุธี สุทธิสมบุญ และสมาน รังสิโยภุชณ (2564) ผู้นำที่บริหารการศึกษาควรมีข้อปฏิบัติ ดังนี้ 1) มีความเชื่อมั่นและเคารพในความคิดเห็นของตนเองและผู้อื่น 2) มีความรอบรู้ ความสามารถในงานที่ตนเองมีหน้าที่ความรับผิดชอบ 3) มีความคิดริเริ่มและสนับสนุนให้ผู้อื่นได้บังคับบัญชาที่มีความคิดริเริ่มด้วย 4) มีความเสียสละ 5) มีความกระตือรือร้นและเข้าสังคมได้ดี 6) มีความซื่อสัตย์สุจริต 7) มีความกล้าหาญในการตัดสินใจ 8) มีความสมานไมตรีและสร้างสามัคคีธรรมกับผู้ร่วมงาน 9) มีคุณพินิจมั่นคงและรอบครอบ 10) มีความจงรักภักดีต่องานและผู้ร่วมงาน 11) มีความกล้ารับผิดชอบและยอมรับว่ามีพันธะต่อหน้าที่ 12) มีประสบการณ์ในการ ปกครองบังคับบัญชาจากหัวหน้าแบบต่างๆ มาแล้ว 13) มีบุคลิกภาพเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว 14) มีเหตุผลยอมรับความจริง 15) มีความตื่นตัว ค้นหาความรู้ใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาตนเองอยู่เสมอ 16) มีความยุติธรรม

สรุปได้ว่า ผู้นำที่มีประสิทธิภาพมีความสำคัญอย่างยิ่งในการบริหารการศึกษา เพราะเป็นผู้กำหนดทิศทาง สร้างแรงจูงใจ และนำสถานศึกษาไปสู่ความสำเร็จ

จริยธรรมในทัศนะของศาสนาพุทธ

พระมหาพิชัยมรกต ปริบูรณ์ (2567) ในมุมมองของพระพุทธศาสนาทุกผู้นำองค์กรควรมีจริยธรรมเป็นเครื่องเตือนใจเพื่อเป็นการประคับประคองในการประกอบสัมมาชีพ และเพื่อความงามพร้อมของหมู่คณะในมิติผู้นำทางการศึกษาซึ่งเป็นผู้บริหารองค์กรโดยเฉพาะในศตวรรษที่ 21 องค์กรมีความต้องการจำเป็นที่จะเห็นผู้นำของตนมีจริยธรรมพื้นฐาน คือ เบญจธรรม หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งงาม 5

ประการ ซึ่งคู่กับเบญจศีล (ศีล 5) คือ คุณธรรมพื้นฐาน เป็นธรรมอันเกื้อกูลสนับสนุนแก่การรักษาศีล ผู้นำที่มีศีลแล้วต้องมีจริยธรรมควบคู่ไปด้วยกัน ดังนี้ 1) มีเมตตา กรุณา คือ ความปรารถนาอันดีแก่ผู้อื่นให้ประสบแต่ความสุขและเจริญรุ่งเรือง และความคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์อันเกื้อกูลแก่ศีลปาณาติปาตา 2) มีสัมมาอาชีวะ คือ การประกอบอาชีพที่ตั้งงามสุจริตอันเกื้อกูลแก่ศีล อะทินนาทานา 3) มีกามสังวร คือ การสำรวมระวังในกามคุณ ได้แก่ การสังวรระวังความควบคุมจิตใจตนเรื่องกามารมณ์ หรือรู้จักพอใจในคุ้มครองของตนอันเกื้อกูลแก่ศีลกาเมสุมิจฉาจารา 4) มีสัจจะ คือ เป็นผู้นำที่มีความซื่อสัตย์ตรงไม่พูดอย่างทำอย่าง หรือพูดปดนั้นเองอันเกื้อกูลแก่ศีล มุสาวาทา และ 5) มีสติสัมปชัญญะ คือ การนึกคิดหรือรู้ตัวอยู่ตลอด เป็นการฝึกตนให้เป็นคนรู้จักคิดก่อนทำ บอกตัวเองเสมอว่าสิ่งใดควรทำ และสิ่งใดไม่ควรทำ เป็นการป้องกันไม่ให้เป็นคนลุ่มหลง หมกมุ่น และมัวเมาอันเกื้อกูลแก่ศีล สุรา เมรยะ มัชชะ ปะมาทัฏฐานา ทั้งนี้ ผู้นำที่ดีจะต้องประกอบด้วยกุศลกรรมบถ 10 ประการ ประกอบด้วย 1) กายกรรม 3 คือ ไม่ฆ่าหรือทำลายชีวิตผู้อื่นไม่ลักขโมยหรือยึดเอาทรัพย์สินผู้อื่นมาเป็นสมบัติตน และไม่ประพฤติผิดเรื่องกามคุณ 2) วจีกรรม 4 คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบคาย และไม่พูดเพ้อเจ้อ 3) มโนกรรม 3 คือ ไม่โลภอยากได้ของคนอื่น ไม่คิดพยาบาทปองร้ายผู้อื่น และเห็นชอบตามคลองธรรม ทั้งนี้ ผู้นำที่ทำให้สังคมสงบสุขขององค์กรร่มเย็น หมายถึง คุณธรรมของผู้ใหญ่ เรียกว่า พรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย 1) เมตตา คือ ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น 2) กรุณา คือ ความสงสาร มีความปรารถนาช่วยผู้อื่นหรือสัตว์ที่ประสบความทุกข์ ให้พ้นทุกข์ 3) มุทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี 4) อุเบกขา คือ ความวางเฉย หรือความรู้สึกเป็นกลาง ๆ ไม่ดีใจไม่เสียใจเมื่อเห็นผู้อื่นประสบความสุขหรือความทุกข์นั้นเอง เป็นต้น

สรุปได้ว่า จริยธรรมทางศาสนาพุทธที่ผู้นำทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ควรมีประกอบด้วยหลักเบญจธรรม กุศลกรรมบถ 10 ประการ และพรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นจริยธรรมบนพื้นฐานของศีลธรรมหรือคุณธรรม

จริยธรรมในทัศนะของศาสนาคริสต์

ซิสเตอร์กาญจนา สิงห์สา (2567) ผู้นำทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ต้องประกอบด้วยหลักจริยธรรม ได้แก่ 1) มีรักเคารพกตัญญูต่อบิดา มารดา และผู้มีพระคุณ 2) มีความรักเมตตา ความกรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ 3) จงครองเรือนด้วยความซื่อสัตย์ รักและให้อภัยต่อกัน 4) มีความซื่อสัตย์ สุจริตในการดำเนินชีวิตและประกอบสัมมาอาชีพ 5) ทำความดีด้วยความรักทั้งกาย วาจา และใจ 6) มีความพึงพอใจในสิ่งที่ตนมี และอย่าโลภสิ่งใดของผู้อื่นให้รักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตัวเอง ให้รักแม้กระทั่งศัตรูจงรักศัตรู อธิษฐานอวยพรให้ผู้ที่กดขี่ข่มเหงเราเพราะเหตุแห่งความชอบธรรม เป็นต้น ทั้งนี้ ผู้นำอันดีต้องประกอบด้วยจริยธรรมในบุคคล มี 15 หัวข้อ คือ ความไม่โลภ ความสุภาพอ่อนน้อม ความเมตตา กรุณา ความกตัญญูกตเวทิตา ความขยันหมั่นเพียร ความมีวาจาสัตย์ ความอดทนอดกลั้น ความซื่อสัตย์สุจริต ความเคารพเชื่อฟัง คำสั่งสอน ความจริงใจอันบริสุทธิ์ ความรอบคอบ การไม่ลักทรัพย์ การใช้จ่ายอย่างประหยัด การรู้จักคิดอย่างมีเหตุผล และจริยธรรมแก่สังคม มี 11 หัวข้อ ดังนี้ ความยุติธรรม ความรับผิดชอบ ความรู้รักสามัคคี ความเสมอภาค ความเสียสละเห็นแก่ส่วนรวม ความเป็นระเบียบวินัย ความอาจหาญ ความมีน้ำใจ ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ความมีปฏิสัมพันธ์ และการไม่ละเมิดของสิ่งผู้อื่น (สมมาตร เสถียร และคณะ, 2554)

สรุปได้ว่า จริยธรรมทางศาสนาคริสต์ที่ผู้นำทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ควรมีประกอบด้วย ดังนี้ คำสอนบัญญัติที่ว่าด้วยการกระทำความดีงามตามหลักศาสนา อย่างน้อย 6 ประการ และความประพฤติส่วนบุคคล และความประพฤติต่อสังคม

จริยธรรมในทัศนะของศาสนาอิสลาม

अबดุลเลาะ เจ๊ะหลง (2564) ในปัจจุบันสังคมกำลังวิ่งตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม ที่มุ่งสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นนานับประการมากมาย เพื่อการ พัฒนาทุนมนุษย์และสังคมสมัยใหม่จึงไม่อาจหยุดนิ่งได้นั้น แนวความคิดการมองแบบองค์รวมจึงมี ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาดังกล่าว เพื่อให้มนุษย์สามารถยืนอยู่ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงใน สังคมได้นั้น ทั้งนี้ความสามารถ ในการแยกแยะความดีงามได้อย่างมีคุณธรรมจริยธรรม พร้อมกับ ความสามารถเพื่อที่จะใช้ชีวิตกับบุคคลอื่นที่มีความหลากหลายอยู่บนโลกใบนี้ได้ได้อย่างมีความสุข ในสภาวะการณ์การเจริญเติบโตขึ้นท่ามกลางโลกในสมัยที่เรียกว่าศตวรรษที่ 21 ที่มุ่งเน้นและมีแนวความคิดการ กระจายองค์ความรู้ไปยังทั่วทุกมุมโลกนั้น หวังเพื่อให้มนุษย์เกิดการพัฒนาทักษะและก้าวทันการ เปลี่ยนแปลงของนวัตกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งประเทศไทยกำลังอยู่ในช่วงเวลาของการปฏิรูปการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนสามารถใช้ชีวิตหรือดำรงอยู่ได้ในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่มีการอธิบายว่าทักษะ สำคัญสำหรับคนในยุคสมัยใหม่ที่ต้องอาศัยทักษะทางด้าน การเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะทางด้าน เทคโนโลยีสารสนเทศ รวมถึงการได้รับการส่งเสริมและพัฒนาทางด้านทักษะอาชีพ จึงกล่าวได้ว่า เมื่อยุค สมัยเปลี่ยนไป เด็กและเยาวชนควรได้รับโอกาสทางการส่งเสริมทักษะเหล่านี้อย่างเท่าเทียมกันและเท่าถึง กัน อันเป็นสิทธิพื้นฐานที่เด็กและเยาวชนควรได้รับ โดยเฉพาะสิทธิการอยู่รอด (Right of Survival) สิทธิด้านพัฒนาการ (Right of Development) และสิทธิการมีส่วนร่วม (Right of Participation) ผู้ที่มี ส่วนสำคัญที่จะทำให้ห้องค์บรรลุความสำเร็จก็คือผู้นำทางองค์กร หรือผู้นำทางการศึกษา ดังนั้นผู้นำ ทางการศึกษาต้องประกอบด้วยจริยธรรมในตัวเองเป็นอันดับแรกเพื่อสร้างความเชื่อใจแก่ผู้ตามใน ทาง อิสลามหลักจริยธรรมด้านศาสนามีคำสอนให้ใช้ชีวิตด้วยการเลือกสรรในสิ่งที่ดีงามเป็นที่ยอมรับของสังคม และดำรงตนอยู่ในหลักธรรมคำสอน มุ่งพัฒนาตนเองให้มีความเพียบพร้อมที่ดี รู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ มีความเมตตาห่วงใย มีความรักเคารพผู้อื่น รู้จักปกป้องสิทธิ์ของตนและไม่ก้าวล่วงสิทธิ์ของผู้อื่นเป็นผู้รู้จัก เสียสละไม่เห็นแก่ตัว ไม่เป็นผู้มีความอยุติธรรม หมั่นใฝ่หาความรู้ ต้องดำเนินชีวิตกระทำตนเป็นผู้ดำรงอยู่ใน ศีลธรรมรับผิดชอบหน้าที่มีความห่วงใย มีความเมตตา มีความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น มีความเสียสละ ไม่รักขโมย ไม่เห็นแก่ตัวช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น เป็นต้น

สรุปได้ว่า จริยธรรมทางศาสนาอิสลามที่ผู้นำทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ควรมีประกอบด้วย ดังนี้ เอื้อยะหซาน คือ ความดีที่ต้องประพฤติปฏิบัติอยู่เสมอหาที่ความรับผิดชอบ มารยาทจรรยาที่ต้อง แสดงออกและคุณสมบัติทางจิตใจที่มีต่ออัลเลาะห์ พระผู้เป็นเจ้า บิดามารดา เพื่อน สามี ภริยา ลูกหลาน และประชาชน

องค์ความรู้

จากการศึกษาทำให้เกิดองค์ความรู้ ซึ่งเป็นจริยธรรมของผู้นำทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ดังแผนภาพ

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

จริยธรรมของผู้นำทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21 สำหรับผู้บริหารองค์กร หรือหน่วยงาน ทางด้านการศึกษาเป็นสิ่งพื้นฐานสำคัญที่ผู้นำต้องมีและประพฤติปฏิบัติเพื่อความดีพร้อมของตนเอง และความดีพร้อมขององค์กรเพื่อให้ผู้ตาม หรือผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความเชื่อใจ ความศรัทธา และความรัก เคารพ ยินยอมพร้อมใจอย่างเต็มที่ที่จะปฏิบัติตามคำสั่งหรือคำมอบหมายต่าง ๆ ด้วยมีมุมมองในทัศนคติที่ดีงาม ต่อผู้นำของตน แม้ว่าปัจจุบันโลกและสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างก้าวกระโดดด้วยวิทยาการทาง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่มีสิ่งหนึ่งที่ต้องไม่เปลี่ยนแปลงไปตามสังคม คือ จริยธรรม หรือ Ethic ซึ่งหลักนี้หลายท่านหลายคนหรือผู้คนทั่วไปอาจเข้าใจว่าจริยธรรม คือ หลักคำสอนในทางศาสนาที่ตนนับถือ และปฏิบัติเท่านั้น แต่แท้จริงแล้วจริยธรรม คือ หลักความประพฤติในวิถีชีวิตประจำวันของตัวเรานั้น ประกอบไปด้วย

1. ความเชื่อใจและความศรัทธา ผู้นำในศตวรรษที่ 21 ต้องสร้างความเชื่อมั่นใน ความสามารถ ความซื่อสัตย์ และเจตนาที่ดีของตนเอง เพื่อให้บุคลากรในองค์กรเกิดศรัทธาและพร้อมจะ ร่วมมือกันอย่างเต็มที่ ความเชื่อใจนี้เป็นรากฐานของการนำอย่างมีประสิทธิภาพ
2. ความเคารพและความรัก การเคารพในศักดิ์ศรี ความคิดเห็น และบทบาทของผู้อื่นเป็น หัวใจสำคัญของการนำยุคใหม่ ผู้นำต้องแสดงออกถึงความเมตตา เอาใจใส่ และให้ความสำคัญกับทุกคน อย่างเท่าเทียม เพื่อสร้างบรรยากาศแห่งความอบอุ่นและความร่วมมือในองค์กร
3. การยินยอมพร้อมใจ การนำที่แท้จริงไม่ได้เกิดจากการบังคับ แต่เกิดจากความสมัครใจ ของผู้ตาม ผู้นำจึงต้องมีทักษะในการสร้างแรงจูงใจ สื่อสารอย่างเปิดใจ และโน้มน้าวด้วยเหตุผลและ คุณธรรม เพื่อให้เกิดการยอมรับในบทบาทผู้นำโดยสมัครใจ

4. ทศนคติที่ดั่งงาม ผู้นำทางการศึกษายุคใหม่ต้องมีทศนคติในเชิงบวก มองเห็นคุณค่าในศักยภาพของผู้อื่น มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล และยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลง ทศนคติที่ดีจะช่วยให้ผู้นำสามารถนำพาทิศกรฝ่าฟันอุปสรรคและพัฒนาไปอย่างยั่งยืน

สรุป

จริยธรรม คือ หลักแห่งความประพฤติปฏิบัติอันดีงามสำหรับทุกคนในทุกแวดวงชนชั้น หากเป็นสิ่งที่ปฏิบัติโดยทั่วไป หมายถึง จริยธรรม หากเป็นสิ่งที่ข้อควรประพฤตินั้นโดยมีหลักของศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย อาจเรียกว่า ศีลธรรมก็ได้ ทั้งนี้ก็ได้มุ่งหมายว่า จริยธรรมจะต้องอิงอาศัยอยู่กับคำสอนของทางศาสนาเท่านั้น ความจริงแล้วจริยธรรมได้ฝังรากลึกลงอยู่กับธรรมเนียมปฏิบัติหรือวัฒนธรรมซึ่งอาจปฏิเสธไม่ได้ว่าจริยธรรมก็ไม่ว่าจะแยกออกโดยเด็ดขาดจากศีลธรรมได้ แต่มีความหมายมากกว่าศีลธรรม ดังนั้นจริยธรรม เป็นแนวทางแห่งความประพฤติปฏิบัติชอบอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรมคำสอนของศาสนา ตลอดจนหลักปรัชญา ทศนะ ค่านิยม ขนบธรรมเนียม อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า จริยธรรม คำศัพท์นี้เป็นคำศัพท์ที่มีความหมายเชื่อมโยงในด้านเรื่องของคุณงามความดี จริยธรรมคือหลักแห่งประพฤติที่ถูกที่ควรอันดีงามทั้งทางกาย และทางวาจา เหมาะสมที่ผู้นำต้องประพฤติปฏิบัติสำหรับตนเองและผู้ใต้บังคับบัญชามีความสุข และมีความร่มเย็น ความประพฤติอันดีงามนี้เป็นเรื่องของกรฝึกฝนอบรมบ่มนิสัยเพื่อใฝ่หาสิ่งที่ดีที่ต้องปฏิบัติติดต่อกันอย่างต่อเนื่องเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอหรือเสมอดั้นเสมอปลายจนกลายเป็นอุปนิสัยหรือความเคยชิน ผู้นำที่มีจริยธรรมอย่างแท้จริงจะต้องเป็นผู้มีความรู้สึกอันดีงามอยู่ข้างในในทุกเมื่อทุกเวลา หรืออาจกล่าวได้ว่าจริยธรรมเป็นเรื่องของความประพฤติปฏิบัติที่เป็นลักษณะของพฤติกรรมกรรมการแสดงออกภายนอก ส่วนคุณธรรมเป็นเรื่องคุณงามความดีภายในจิตใจ โดยทั้งสองคำนี้มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกัน พฤติกรรมของผู้นำที่แสดงออกมาทั้งทางกาย และทางวาจานั้น ย่อมเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์และเป็นไปตามความรู้สึกนึกคิดทางจิตใจ และทางสติปัญญา ย่อมส่งผลต่อทศนะของผู้พบเห็นให้มีมุมมองต่อความเป็นผู้นำอย่างยิ่ง ดังนั้น ผู้นำทางการศึกษาต้องยึดมั่นถือมั่นในหลักจริยธรรมในการบริหารงานเพื่อให้องค์กรบรรลุเป้าประสงค์จึงเป็นส่วนสำคัญที่ผู้นำต้องมีในศตวรรษที่ 21 นี้

เอกสารอ้างอิง

- จิราวรรณ อนันตพัฒน์., และศันสนีย์ จะสุวรรณ. (2564). *ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21*. ใน อนันตพัฒน์ (บ.ก.), *การประชุมวิชาการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 14*. (1044-1053) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- ชัยเสถียร พรหมศรี. (2549). การเป็นผู้นำที่มีจริยธรรม. *วารสารนักบริหาร*, 26(3), 20 - 25.
- ซิสเตอร์กาญจนา สิงห์สา. (2567, 4 มิถุนายน). สัมภาษณ์โดย แสงสุรีย์ ทองขาว [การจดบันทึก]. ผู้อำนวยการโรงเรียนเซนต์ราฟาแอล, สมุทรปราการ.
- พงศ์สวัสดิ์ ราชจันทร์. (2565). ประเด็นคัดสรรว่าด้วยความหมายและความสำคัญสำหรับการศึกษาภาวะผู้นำ. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 7(2), 365 - 378.
- พระมหาสมบุญ สุธมโม (ทองแก้ว). (2557). บทบาทของผู้บริหารในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา. *วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์*, 1(1), 89 - 102.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. (2542, 19 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 116 ตอนที่ 74. หน้า 1 - 23.

- พระมหาพิชัยมรกต ปริบูรณ์. (2567, 2 มิถุนายน). สัมภาษณ์โดย แสงสุรีย์ ทองขาว [การจดบันทึก].
วิชาการผู้อำนวยการโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดโสธรวราราม, ฉะเชิงเทรา.
- พระมหาอำพล ชัยสารีและคณะ. (2565). ภาวะผู้นำทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21 กับความเชื่อมั่นใน
ตนเอง. *Journal of Modern Learning Development*, 7(7), 417 - 436.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- สมจินต์ มุสิกังศรี และศัจฉรินทร์ แก้ววงศ์ศรี. (2564). *คุณสมบัติของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21
ในโรงเรียนมัธยมศึกษาสหวิทยาเขตสองทะเล จังหวัดสงขลา = The Qualifications of
Educational Institution Administrators in the 21st Century in Secondary Schools
the Song Thale Consortium, Songkhla Province*. สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- สมมาตร เสถียร และคณะ. 2554. การวิเคราะห์เนื้อหาจริยธรรมที่ปรากฏในพระคริสตธรรมคัมภีร์ ภาค
พันธสัญญาเดิม หมวดบทกวีและวรรณกรรมปัญญา. *วารสารบรรณศาสตร์ มศว*, 4(2), 67 - 79.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2565). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. (พิมพ์ครั้งที่ 44). กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2514). *ประมวลพระนิพนธ์: การศึกษา*. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สำเนียง ยอดคีรี. (2560). จริยศาสตร์, จริยธรรม และคุณธรรมตามแนวความคิดของนักปรัชญา.
วารสารปรัชญาปริทรรศน์, 22(2), 37 - 53.
- สมชาย เทพแสง. (2565). ผู้นำคุณภาพ หัวใจสำคัญในการสร้างคุณภาพการศึกษา. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน
2568 จาก <http://www.inspect6.moe.go.th/adisai/QualityLeadership.htm>
- สุธี สุทธิสมบูรณ์ และสมาน รังสียกฤษณ์. (2564). *หลักการบริหารเบื้องต้น*. (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ:
ประชาชน.
- อัปเดตเลาะ เจ๊ะหลง. (2564). จิตลักษณะภาวะผู้นำในการพัฒนาเยาวชนมุสลิมในศตวรรษที่ 21 สำหรับ
ผู้นำมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้. *วารสารสาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และ
ศิลปะ*, 1(4), 1 - 14.
- อินดา ศิริวรรณ. (2557). *รูปแบบของภาวะผู้นำทางการศึกษา*. (สารนิพนธ์). จาก
http://pbs.mcu.ac.th/wp-content/uploads/2018/02/00157_33_2557
- Clint, Frank. (2019). What is Educational Leadership? - Concepts & Theories. Retrieved from
<https://study.com/academy/lesson/what-is-educational-leadership-concepts-theories.html>.
- Guru. (2556, 26 พฤศจิกายน). *การศึกษา หมายถึง?*. จาก <https://guru.sanook.com/24034/>
- Northouse, Peter G. (2007). *Leadership Theory and Practice*. (3rd ed.). Western Michigan
University: SAGE Publications.
- Pratummapidok. (1997). *Leadership is Important to People Development, Developing
Countries*. (2nd ed.). Bangkok: Thammapha.

